

Ali vrednote staršev vplivajo na subjektivno doživljanje pravic otrok?#

URŠKA FLERIN¹, ANKA GOGALA² IN ZORAN PAVLOVIČ^{3*}

¹ Zveza prijateljev mladine Slovenije, Ljubljana

² Gimnazija Ledina, Ljubljana

³ Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani

Povzetek: V pričujočem članku nas zanima vpliv vrednostne usmeritve in zadovoljstva z izpolnjevanjem vrednot staršev na subjektivno doživljanje otrokovih pravic. Raziskava je del mednarodne raziskave o otrokovih pravicah, ki jo izvaja Mednarodno združenje šolskih psihologov (ISPA) in poteka tudi v Sloveniji. V raziskavi je prostovoljno sodelovalo 194 otrok iz 4.r in 8.r in po eden od njihovih staršev. Vzorec je homogen z vidika demografskih spremenljivk. Uporabljeni so bili vprašalniki: Mednarodna raziskava o otrokovih pravicah (vprašalnik za otroke in starše), Muskova lestvica vrednot in Lestvica zadovoljstva z izpolnjevanjem vrednot. Postavljene so bile naslednje delovne hipoteze, ki so bile delno potrjene: (1) obstajajo razlike v subjektivnem doživljanju pravic z vidika otrok in staršev glede na različno starostno obdobje otroka; (2) obstajajo razlike v subjektivnem doživljanju pravic z vidika otrok glede na vrednostno usmeritev in zadovoljstvo z izpolnjevanjem vrednot staršev; (3) obstajajo razlike v subjektivnem doživljanju pravic z vidika otrok glede na različne demografske spremenljivke. Ugotovljeno je bilo, da se otroci 4. in 8. razreda med seboj razlikujejo v doživljanju pravic. Večje razlike med njimi se pojavijo v oceni pomembnosti pravic, kot pa v doživljanju uveljavljenosti pravic. Med starši otrok 4. in starši otrok 8. razreda so manjše razlike v pogledu na pravice otrok. Ocena pomembnosti vrednot staršev in ocena zadovoljstva z izpolnjevanjem vrednot (predvsem apolonskega tipa) pomembno vplivata na ocenjevanje pomembnosti in primernosti ter doživljanje uveljavljenosti pravic otrok. Vpliv zadovoljstva staršev z izpolnjevanjem vrednot pa je večji kot vpliv ocene pomembnosti vrednot na subjektivno doživljanje pravic s strani otrok. Demografske spremenljivke pomembno vplivajo predvsem na pravice do osnovne oskrbe. Otroci doživljajo višjo uveljavljenost in višje ocenjujejo pomembnost svojih pravic, če izhajajo iz štiričlanske družine z dvema otrokoma, če so njihovi starši poročeni ali živijo v izvenzakonski skupnosti ter če so starši bolj izobraženi in redno zaposleni.

Ključne besede: pravice otrok, Konvencija o otrokovih pravicah, vrednote, starši, osnovnošolci, zadovoljstvo, ocenjevalne lestvice, mednarodne študije, demografski dejavniki, Slovenija

*Naslov / address: doc.dr. Zoran Pavlovič, Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani, Kongresni trg 12, 1000 Ljubljana, Slovenija, e-mail: zoran.pavlovic@uni-lj.si

#Prispevek je bil predstavljen na 3. Kongresu psihologov Slovenije oktobra 1999 v Portorožu v skupini individualnih referatov pod skupnim naslovom »Specifične teme, vezane na mladostnike in mlade odrasle«.

Do values of parents influence subjective perspective of children's rights?

URŠKA FLERIN¹, ANKA GOGALA² AND ZORAN PAVLOVIČ³

¹ Association of Friends of Youth of Slovenia, Ljubljana, Slovenia

² Ledina High School, Ljubljana, Slovenia

³ Institute of Criminology at the Faculty of Law, Ljubljana, Slovenia

Abstract: In the paper we research the impact of the value orientation and parent's contentment with the fulfilment of the values on subjective experience of children's rights. The project is a part of the international children's rights research, being conducted by International School Psychologist Association (ISPA), which is also being conducted in Slovenia. 194 children from the fourth and the eighth class and one of their parents voluntarily took part in the research. The sample was homogeneous in regard to the demography variables. The following questionnaires were used: The international research of children's rights (questionnaire for children and parents), the Musek's scale of values and The scale of contentment with fulfilment of values (both just for parents). The following working hypothesis, which were partially verified, were placed: (1) There are differences in subjective experience of children's rights from the perspective of a child and the perspective of a parent in regard to different age period of a child. (2) There are differences in subjective experience of children's rights from the perspective of children in regard to the value orientation and parent's contentment with the fulfilment of the values. (3) There are differences in subjective experience of rights from the perspective of children in regard to the different demographic variables. The research showed that the children from the fourth and the eighth class differently experience children's rights. The differences are bigger in the evaluation of the importance of the rights than in the experience of the assertion of the rights. The differences in regard to the view of the children's rights among the children's parents are not significant. The evaluation of the importance of values and the evaluation of the parent's contentment with the fulfilment of the values (mainly of the apollonian type) have an important influence on the evaluation of the importance and the adequacy of the children's rights. These evaluations have also an important influence on the experience of the children's rights assertion from the children's perspective. The research also showed a higher importance of parent's contentment with the fulfilment of the values. The rights for basic care are particularly significantly influenced by demographic variables. The children experience higher assertion and rate higher importance of their rights, if they come from four-member's families with two children, if their parents are married or if they live in cohabitation and if their parents are well educated and employed.

Keywords: children's rights, Convention on the rights of the child, values, parents, school-age children, satisfaction, scales, international studies, demographic characteristics, Slovenia

CC=2958, 4210

Odnos do otrokovih pravic kot ene ključnih vrednot je merilo razvitosti in zrelosti sodobne civilizacije (Puhar, 1982; Pavlovič, 1990; Horvat, 1992; Veerman, 1992; Heine, 1994; Ivanek, 1996; Levesque, 1996; Limber in Wilcox, 1996; Slovenska ustava, 1998; Zupančič, 1999). Študija, o kateri poročamo v tem prispevku, je del mednarodne raziskave o otrokovih pravicah, ki jo izvaja Mednarodno združenje šolskih psihologov (ISPA), ki je leta 1986 razvilo idejo o razvoju instrumenta

Mednarodna raziskava o otrokovih pravicah, mednarodno koordinacijo in vodenje pa je prevzel Urad za raziskovanje psiholoških pravic otroka (Office for the Study of the Psychological Rights of the Child, Indiana University - Purdue University at Indianapolis, Indiana, USA) oz. njegov direktor Stuart N. Hart in Moshe Zeidner (Haifa University, Izrael) kot nosilca projekta. Splošen cilj te raziskave je empirično raziskati subjektivno doživljanje pomembnosti in uveljavljenosti otrokovih pravic v družinskem in v šolskem okolju na podlagi mednarodno primerljive metodologije.

Slovenija se je projektu pridružila v začetku devetdesetih, ko je Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani (nosilec Z. Pavlović) izvedel anketo prvega kroga raziskave (1991/92), kasneje pa je izvedel še pilotno študijo in preizkusil nekatere izboljšave vprašalnika (1994/95; Pavlović, 1993a, 1993b). Rezultati so v veliki meri vplivali na spremembe vprašalnika, kakršen se bo uporabljal v naslednjem krogu mednarodne raziskave. Raziskava, opisana v tem prispevku, je preliminarna faza novega kroga raziskave o otrokovih pravicah, ki bo v šolskem letu 2000/2001 potekala po celotni Sloveniji. Uporabljena bo izpopolnjena verzija vprašalnika, ki sta jo pripravila Hart in Pavlović (Pavlović, 1995).

Pričujoča raziskava je želela preizkusiti »obnašanje« izpopolnjene verzije vprašalnika o otrokovih pravicah na učencih, prvič vključiti v raziskavo tudi mlajše otroke (v starosti 10 let – v prvem krogu je namreč mednarodni načrt predvideval samo anketiranje otrok starih 12-14 let) in, poleg tega, tudi starše otrok. Prej raziskovanje še ni zajemalo vidika otrokovih staršev oziroma legalnih skrbnikov, ampak so bili v raziskavo vključeni le učitelji in šolski svetovalni delavci kot predstavniki »pomembnih odraslih«.

V raziskavi so bile postavljene naslednje delovne hipoteze:

1. Obstajajo razlike v doživljanju pravic z vidika otrok in staršev glede na različno starostno obdobje otroka.
2. Obstajajo razlike v subjektivnem doživljanju pravic z vidika otrok glede na vrednostno usmeritev in zadovoljstvo z izpolnitvijo vrednot staršev.
3. Obstajajo razlike v subjektivnem doživljanju pravic z vidika otroka glede na različne demografske spremenljivke.

Pomembnost pričujoče raziskave za konkreten problem in za širše področje je osvetliti možnost za varovanje pravic otrok z usmeritvijo k odraslemu skrbniku. To je še posebej pomembno glede na zaskrbljujoče število in naravo kršitev otrokovih pravic (Mrgole, 1991; Lamovec, 1995; Mikuš Kos, 1996, 1997; Strojcin, 1996; Tavčar Prelog, 1997). Z ugotovitvijo, da različne vredote različno vplivajo na doživljanje otrokovih pravic, lahko preko spreminjanja vrednot staršev vplivamo na večje upoštevanje le-teh (Melton, 1996; Filipič, 1997; Flerin in Gogala, 1999). Kljub temu, da so vrednote dokaj stabilne, pa se te lahko spreminjajo z izkušnjami, novimi spoznanji, znanjem, informiranostjo, zadovoljstvom (Zupančič in Justin, 1991; Zupančič, 1996). Tako bi lahko z informiranjem staršev o otrokovih pravicah vplivali

na boljše upoštevanje le-teh in hkrati spremenili vrednote staršev. Z ugotovitvijo, katere vrednote prispevajo k boljšemu uveljavljanju otrokovih pravic, bi lahko delovali tudi v šolah in v drugih vzgojno-izobraževalnih programih, ko bi s spodbujanjem razvoja določenih vrednot prispevali nekaj k napredku družbe in k temu, da bodo ti otroci nekoč še boljši starši (Kapor Stanulović, 1988; Murphy-Berman, Leveque in Berman, 1996; Murphy-Berman in Weisz, 1996; Čačinovič Vogrinčič, 1998).

Če zadovoljstvo staršev z izpolnjevanjem vrednot različno vpliva na otrokovo doživljanje pravic, potem lahko sklepamo, da je zadovoljstvo pomemben vidik pri odnosu starša do otroka. Če se torej starši ne bodo počutili materialno in psihološko varni in zadovoljni s kakovostjo svojega življenja, potem ne bodo zmogli nuditi dovolj čustvene podpore svojim otrokom. Tu bi se lahko pokazala pomembna vrednost tercialnih preventivnih programov, ki bi olajšali stiske staršev in jim pomagali pri ohranjanju družinskega okolja.

Raziskava kot preliminarna faza mednarodne študije ISPA je prispevek k mednarodnemu gibanju za otrokove pravice. Glavni prispevek k študiji je prilagoditev mednarodnega vprašalnika slovenski šolski populaciji in naši kulturi. Ta študija pa je zelo pomembna tudi zaradi želje ISPA, da bi med drugim dobila inštrument, s katerim bi lahko podprli konvencijo OZN o otrokovih pravicah in na ta način sledili napredku implementacije konvencije v državah podpisnicah. Tako tudi v Sloveniji. Mogoče je ta vprašalnik korak bliže k takemu inštrumentu. Z ugotovitvijo, kako starši in otroci gledajo oz. so zadovoljni z utemeljitvijo otrokovih pravic, bi lahko sklepali na napredek implementacije Konvencije OZN o otrokovih pravicah tudi v Sloveniji (Konvencija o otrokovih pravicah, 1997). Vrednost vprašalnika pa je tudi v tem, da spodbudi otroke, njihove starše in druge odrasle k razmišljanju o otrokovih pravicah.

Metoda

Vzorec

V raziskavi je sodelovalo 194 otrok iz štirih ljubljanskih OŠ ter po eden od njihovih staršev. Vzorec je sestavljen iz otrok 4. razreda (N = 103), starih 10 in 11 let, ter otrok 8. razreda (N = 91), starih 13, 14 in 15 let. Starši otrok 4. razreda (N = 100) so povprečno stari 38 let (Me), starši otrok 8. razreda (N = 89) pa 42 let. Glede na spol je vzorec otrok sestavljen iz 54,6 % deklet in 45,4 % fantov. Med starši je sodelovalo več mater (78,3 %) kot očetov (21,7 %).

Glede demografskih spremenljivk v družinah preizkušancev prevladujejo družine z dvema otrokoma (54,5%), družine s štirimi člani gospodinjstva (50,5%), večina staršev je končala srednjo (39,2%) oz. visoko šolo ali več (44,6%), redno zaposlenih je 84,7% staršev, 85,6% staršev pa je poročenih ali živijo v izvenzakonski skupnosti.

Pripomočki

1. Mednarodna raziskava o otrokovih pravicah – vprašalnik za otroke
Z vprašalnikom za otroke merimo subjektivno doživljanje pomembnosti, uveljavljenosti in primernosti otrokovih pravic (namreč primerne starosti za pričetek uživanja izbranih pravic) v družinskem in šolskem okolju. Za potrebe raziskave pa so bili uporabljeni le rezultati subjektivnega doživljanja pravic otrok v družinskem okolju. Zanesljivost vprašalnika (alfa koeficient) je 0,85.
2. Mednarodna raziskava o otrokovih pravicah – vprašalnik za starše
Z vprašalnikom za starše merimo subjektivno doživljanje pomembnosti, uveljavljenosti in primernosti otrokovih pravic v družinskem in šolskem okolju. Za potrebe raziskave pa so bili uporabljeni le rezultati stališč staršev do otrokovih pravic v družinskem okolju. Zanesljivost vprašalnika (alfa koeficient) je 0,82.
3. Lestvica vrednot (MLV)
Musek (1993a) je razvil instrument lestvice 54 vrednot, ki zajema vsa najpomembnejša področja vrednot od hedonskih in materialnih do kulturnih oziroma duhovnih. Zanesljivost Lestvice vrednot (alfa koeficient) je 0,96.
4. Lestvica zadovoljstva z izpolnjevanjem vrednot
S tem instrumentom se na 5-stopenjski lestvici ocenjuje zadovoljstvo z izpolnjevanjem vrednot (Lamovec, 1994). Ta lestvica je bila dodana Lestvici vrednot (MLV). Zanesljivost Lestvice zadovoljstva z izpolnjevanjem vrednot (alfa koeficient) je 0,95.

Rezultati in razprava

Obstajajo razlike v doživljanju pravic z vidika otrok in staršev glede na različno starostno obdobje otroka.

Razlike v doživljanju pomembnosti, uveljavljenosti in oceni pomembnosti pravic med otroki 4. in 8. razreda.

Rezultati, prikazani v tabeli 1, so pokazali razlike v tem, kako pomembne se zdijo otrokom 4. in 8. razreda posamezne pravice. Največje razlike se pojavijo v oceni pomembnosti pravic do vpliva na odločitve v prihodnosti, intimnega prostora in časa zase ter v oceni pomembnosti pravice do druženja s prijatelji. Te pravice se zdijo otrokom 8. razreda veliko bolj pomembne kot otrokom 4. razreda.

Velike razlike so tudi v oceni pomembnosti pravic do pravičnega obravnavanja, čustvene varnosti, pozornosti in usmerjanja ter v pravici do usmerjanja pri ločevanju dobrega od slabega. Te pravice se zdijo otrokom 4. razreda veliko pomembnejše kot

Tabela 1: Prikaz razlik v oceni pomembnosti posameznih pravic med otroki 4.r in 8.r

RAZLIKA POMEMBNOСТИ PRAVIC MED OTROKI 4.r in 8.r					
4. r			8. r		
M	RANG	PRAVICA do	RANG	M	RANG DIF.
3,05	18	<i>vpliva na odločitve v prihodnosti</i>	1	3,51	-17
3,08	17	<i>intimnega prostora in časa zase</i>	3	3,43	-14
3,31	10	<i>druženja s prijatelji</i>	2	3,44	-8
2,88	20	<i>spodbujanja k spoštovanju različnosti</i>	15	2,94	-5
3,04	19	<i>časa za igro</i>	16	2,93	-3
3,23	14	<i>poslušanja in upoštevanja idej</i>	12	3,12	-2
3,27	13	<i>dovolj informacij za odločanje</i>	11	3,19	-2
3,35	9	<i>prostora za učenje</i>	7	3,27	-2
3,50	3	<i>zdravniške pomoči</i>	4	3,38	1
3,29	12	<i>primerne hrane</i>	13	3,03	1
3,40	7	<i>telesne varnosti</i>	9	3,25	2
3,46	4	<i>pomoči pri razvijanju sposobnosti</i>	6	3,30	2
3,42	5	<i>pomoči pri učenju</i>	8	3,26	3
3,58	1	<i>ljubezni in skrbi ljudi</i>	5	3,33	4
3,10	16	<i>dela, ki bi izboljšalo življenje otroku in družini</i>	20	2,76	4
3,23	14	<i>neopravljanja neustreznega dela</i>	19	2,79	5
3,56	2	<i>pravičnega obravnavanja</i>	10	3,24	8
3,31	10	<i>čustvene varnosti</i>	18	2,87	8
3,42	5	<i>pozornosti in usmerjanja</i>	14	3,02	8
3,37	8	<i>usmerjanja pri ločevanju dobrega od slabega</i>	17	2,90	8

Tabela 2: Prikaz razlik v doživljanju uveljavljenosti posameznih pravic med otroki 4.r in 8.r

RAZLIKA UVELJAVLJENOSTI PRAVIC MED OTROKI 4.r in 8.r					
4. r			8. r		
M	RANG	PRAVICA do	RANG	M	RANG DIF.
3,18	18	<i>vpliva na odločitve v prihodnosti</i>	4	3,59	-14
3,20	17	<i>telesne varnosti</i>	8	3,45	-9
3,47	11	<i>pomoči pri razvijanju sposobnosti</i>	7	3,53	-4
3,30	14	<i>druženja s prijatelji</i>	11	3,40	-3
3,64	6	<i>neopravljanja neustreznega dela</i>	3	3,73	-3
3,13	20	<i>intimnega prostora in časa zase</i>	18	3,10	-2
3,80	2	<i>zdravniške pomoči</i>	1	3,85	-1
3,18	18	<i>spodbujanja k spoštovanju različnosti</i>	18	3,10	0
3,30	14	<i>časa za igro</i>	14	3,29	0
3,52	9	<i>dovolj informacij za odločanje</i>	9	3,44	0
3,39	12	<i>poslušanja in upoštevanja idej</i>	13	3,32	1
3,54	8	<i>primerne hrane</i>	9	3,44	1
3,82	1	<i>ljubezni in skrbi ljudi</i>	2	3,79	1
3,74	4	<i>pozornosti in usmerjanja</i>	5	3,58	1
3,52	9	<i>prostora za učenje</i>	12	3,38	3
3,76	3	<i>usmerjanja pri ločevanju dobrega od slabega</i>	6	3,57	3
3,29	16	<i>dela, ki bi izboljšalo življenje otroku in družini</i>	20	2,83	4
3,39	12	<i>čustvene varnosti</i>	17	3,20	5
3,56	7	<i>pomoči pri učenju</i>	14	3,29	7
3,69	5	<i>pravičnega obravnavanja</i>	16	3,27	11

otrokom 8. razreda. Zelo podobno pa otroci ocenjujejo pomembnost pravic do zdravniške pomoči in primerne hrane. To sta pravici do osnovne oskrbe. Otroci 4. razreda in 8. razreda jih ocenjujejo podobno, vendar so nekoliko bolj pomembne za mlajše kot za starejše otroke. Pravice, ki se zdijo otrokom 8. razreda pomembnejše, nakazujejo njihovo željo po osamosvojitvi od staršev, kar je tudi značilno za obdobje adolescence. Za otroke 4. razreda pa te pravice niso tako pomembne, kar kaže, da je zanje pomembnejša kvalitetna povezanost s starši in še ne osamosvajanje od njih.

V doživljanju uveljavljenosti pravic obstajajo razlike med otroki 4. razreda in otroki 8. razreda (tabela 2). Največje razlike so se pokazale v doživljanju pravic do vpliva na odločitve v prihodnosti ter v pravici do telesne varnosti. Otroci 8. razreda doživljajo ti pravici veliko bolj uveljavljeni kot otroci 4. razreda. Zopet se pokaže smer osamosvajanja. Pri pravici do telesne varnosti pa lahko sklepamo, da je telesno kaznovanje veliko bolj prisotno pri mlajših kot pri starejših otrocih.

Velika razlika pa se je pokazala pri doživljanju uveljavljenosti pravice do pravičnega obravnavanja, ki jo kot veliko manj uveljavljeno doživljajo otroci 8. razreda. Ti na poti do osamosvajanja naletijo na konflikte s svojimi starši in zato pravično obravnavanje doživljajo kot veliko manj uveljavljeno pravico kot otroci 4. razreda. Če primerjamo telesno in čustveno varnost, vidimo, da doživljajo otroci 8. razreda veliko več telesne in manj čustvene varnosti kot otroci 4. razreda. Sklepamo lahko, da starši otroke 8. razreda ne kaznujejo več toliko na telesni ravni, pač pa ti čutijo veliko večji pritisk na čustveni varnosti. V oceni primerne starosti za pričetek uživanja določenih pravic med otroki 4. razreda in 8. razreda ni pomembnih razlik. Razlike med otroki 4. razreda in 8. razreda kažejo na to, da bi vsaka skupina otrok rada približala starost uživanja določene pravice bližje svoji starosti za tiste pravice, ki so zanje pomembne, za druge pa bi starostno mejo rada preložila. Rezultati se ujemajo z rezultati raziskave ISPA Slovenija 1994 (Pavlović, 1995).

Razlike v doživljanju pomembnosti, uveljavljenosti in oceni pomembnosti pravic med starši otrok 4. in 8. razreda.

V tabeli 3 vidimo, da starši otrok 4. in 8. razreda zelo podobno ocenjujejo pomembnost pravic za svoje otroke. Veliko pomembnost za svoje otroke pripisujejo pravicam, ki težijo h kvalitetni povezanosti z odraslimi (pravica do ljubezni in skrbi, pravica do telesne varnosti, pravica do čustvene varnosti), manjšo pomembnost pa pripisujejo pravicam, ki nakazujejo osamosvajanje otrok od odraslih. V oceni, ali je uresničevanje določene pravice pri njih oz. v njihovi regiji problem ali ne, so bili starši otrok 4. in 8. razreda dokaj enotni. Menili so, da je največji problem za otroka uveljavljanje pravic do spoštovanja in aktivnosti in do osamosvajanja. Najmanjši problem za otroka pa je uveljavljanje pravic do zdravniške pomoči, druženja s prijatelji in neopravljanja neustreznega dela. Starši otrok 4. in 8. razreda se prav tako bistveno ne razlikujejo v določitvi starosti, kdaj naj bi bila otrokom dovoljena določena pravica. Razlikujejo pa se pri določitvi starosti, kdaj naj bi bilo otrokom dovoljeno, kaj in koliko jesti, in

Tabela 3: Prikaz razlik v oceni pomembnosti posameznih pravic med starši otrok 4.r in 8.r

STARŠI 4.r		RAZLIKA POMEMBNOTI PRAVIC MED STARŠI OTROK 4.r in 8.r	STARŠI 8.r		
M	RANG	PRAVICA do	RANG	M	RANG DIF.
3,27	19	vpliva na odločitve v prihodnosti	10	3,58	-9
3,28	18	dovolj informacij za odločanje	11	3,57	-7
3,56	10	pomoči pri razvijanju sposobnosti	7	3,62	-3
3,46	15	prostora za učenje	13	3,53	-2
3,89	2	zdravniške pomoči	1	3,93	-1
3,77	3	telesne varnosti	2	3,80	-1
3,76	4	pravičnega obravnavanja	3	3,78	-1
3,66	6	pozornosti in usmerjanja	5	3,71	-1
3,66	7	usmerjanja pri ločevanju dobrega od slabega	6	3,67	-1
3,02	20	dela, ki bi izboljšalo življenje otroku in družini	20	3,15	0
3,32	17	intimnega prostora in časa zase	18	3,37	1
3,43	16	poslušanja in upoštevanja idej	17	3,42	1
3,64	8	neopravljanja neustreznega dela	9	3,61	1
3,48	14	druženja s prijatelji	16	3,43	2
3,52	12	spodbujanja k spoštovanju različnosti	14	3,47	2
3,56	10	primerne hrane	12	3,56	2
3,52	13	pomoči pri učenju	15	3,46	2
3,93	1	ljubezni in skrbi ljudi	3	3,77	2
3,69	5	čustvene varnosti	7	3,62	2
3,57	9	časa za igro	19	3,34	10

Tabela 4: Prikaz razlik v oceni pomembnosti posameznih pravic med starši in otroki 4.r

STARŠI 4.r		RAZLIKA POMEMBNOTI PRAVIC MED STARŠI IN OTROKI 4.r	OTROCI 4.r		
M	RANG	PRAVICA do	RANG	M	RANG DIF.
3,52	13	pomoči pri učenju	5	3,42	-8
3,46	15	prostora za učenje	9	3,35	-6
3,56	10	pomoči pri razvijanju sposobnosti	4	3,46	-6
3,28	18	dovolj informacij za odločanje	13	3,27	-5
3,48	14	druženja s prijatelji	10	3,31	-4
3,02	20	dela, ki bi izboljšalo življenje otroku in družini	16	3,10	-4
3,43	16	poslušanja in upoštevanja idej	14	3,23	-2
3,78	4	pravičnega obravnavanja	2	3,56	-2
3,27	19	vpliva na odločitve v prihodnosti	18	3,05	-1
3,66	6	pozornosti in usmerjanja	5	3,42	-1
3,32	17	intimnega prostora in časa zase	17	3,08	0
3,93	1	ljubezni in skrbi ljudi	1	3,58	0
3,89	2	zdravniške pomoči	3	3,50	1
3,66	7	usmerjanja pri ločevanju dobrega od slabega	8	3,37	1
3,56	10	primerne hrane	12	3,29	2
3,77	3	telesne varnosti	7	3,40	4
3,69	5	čustvene varnosti	10	3,31	5
3,64	8	neopravljanja neustreznega dela	14	3,23	6
3,52	12	spodbujanja k spoštovanju različnosti	20	2,88	8
3,57	9	časa za igro	19	3,04	10

kdaj naj bi otroci začeli sami odločati o denarju. Zanimivo je, da bi starši otrok 4. razreda obe pravici dovolili otrokom bistveno prej kot starši otrok 8. razreda.

Razlike v doživljanju pomembnosti, uveljavljenosti in oceni pomembnosti pravic med starši in njihovimi otroci.

Tu smo primerjali odgovore staršev otrok in otrok v 4. razredu ter odgovore staršev otrok in otrok v 8. razredu.

Tabela 4 kaže, da se je pojavilo nekaj razlik v oceni pomembnosti določenih pravic med otroki 4. razreda in njihovimi starši. Otrokom 4. razreda se zdijo pravice do pomoči pri učenju pomembnejše kot njihovim staršem. Obratno pa se zdijo staršem za njihove otroke v 4. razredu pomembne pravice do spodbujanja k spoštovanju različnosti in do časa za igro, kot to menijo njihovi otroci.

Primerjava ocen pomembnosti med otroki 8. razreda in njihovimi starši (tabela 5) kaže večje razhajanje v oceni pomembnosti pravic med otroki 8. razreda in starši kot pa med otroki 4. razreda in njihovimi starši (tabela 4). Otrokom 8. razreda se zdijo pravice do osamosvajanja veliko bolj pomembne kot pa njihovim staršem. Ta razlika kaže na razvojno noto odaščanja. Otroci odraščajo, spreminjajo oceno pomembnosti posameznih pravic glede na obdobje odraščanja, starši pa razvojnim

Tabela 5: Prikaz razlik v oceni pomembnosti posameznih pravic med starši in otroki 8.r

STARŠI 8.r		RAZLIKA POMEMBNOSTI PRAVIC MED STARŠI IN OTROKI 8.r	OTROCI 8.r		
M	RANG	PRAVICA do	RANG	M	RANG DIF.
3,37	18	<i>intimnega prostora in časa zase</i>	3	3,43	-15
3,44	16	<i>druženja s prijatelji</i>	2	3,44	-14
3,58	10	<i>vpliva na odločitve v prihodnosti</i>	1	3,51	-9
3,46	15	<i>pomoči pri učenju</i>	8	3,26	-7
3,53	13	<i>prostora za učenje</i>	7	3,27	-6
3,42	17	<i>poslušanja in upoštevanja idej</i>	12	3,12	-5
3,34	19	<i>časa za igro</i>	16	2,93	-3
3,62	7	<i>pomoči pri razvijanju sposobnosti</i>	6	3,30	-1
3,57	11	<i>dovolj informacij za odločanje</i>	11	3,19	0
3,15	20	<i>dela, ki bi izboljšalo življenje otroku in družini</i>	20	2,76	0
3,47	14	<i>spodbujanja k spoštovanju različnosti</i>	15	2,94	1
3,56	12	<i>primerne hrane</i>	13	3,03	1
3,78	3	<i>ljubezni in skrbi ljudi</i>	5	3,33	2
3,93	1	<i>zdravniške pomoči</i>	4	3,38	3
3,80	2	<i>telesne varnosti</i>	9	3,25	7
3,78	3	<i>pravičnega obravnavanja</i>	10	3,24	7
3,71	5	<i>pozornosti in usmerjanja</i>	14	3,02	9
3,61	9	<i>neopravljanja neustreznega dela</i>	19	2,79	10
3,62	7	<i>čustvene varnosti</i>	18	2,87	11
3,67	6	<i>usmerjanja pri ločevanju dobrega od slabega</i>	17	2,90	11

Tabela 6: Prikaz razlik v doživljanju uveljavljenosti posameznih pravic med starši in otroki 4.r

STARŠI		RAZLIKA UVELJAVLJENOSTI PRAVIC MED STARŠI IN OTROKI		OTROCI	
4.r		4.r		4.r	
% je problem	RANG	PRAVICA do	RANG	M	RANG DIF.
48,9	19	<i>pozornosti in usmerjanja</i>	4	3,74	-15
46,2	16	<i>pravičnega obravnavanja</i>	5	3,69	-11
51,5	20	<i>poslušanja in upoštevanja idej</i>	12	3,39	-8
47,8	18	<i>čustvene varnosti</i>	12	3,39	-6
40,9	12	<i>pomoči pri učenju</i>	7	3,56	-5
23,4	5	<i>ljubezni in skrbi ljudi</i>	1	3,82	-4
31,9	6	<i>usmerjanja pri ločevanju dobrega od slabega</i>	3	3,76	-3
20,2	3	<i>zdravniške pomoči</i>	2	3,80	-1
39,8	11	<i>pomoči pri razvijanju sposobnosti</i>	11	3,47	0
36,3	9	<i>dovolj informacij za odločanje</i>	9	3,52	0
34,4	8	<i>primerne hrane</i>	8	3,54	0
45,7	15	<i>telesne varnosti</i>	17	3,20	2
33,7	7	<i>prostora za učenje</i>	9	3,52	2
46,7	17	<i>intimnega prostora in časa zase</i>	20	3,13	3
18,3	2	<i>neopravljanja neustreznega dela</i>	6	3,64	4
43,5	14	<i>spodbujanja k spoštovanju različnosti</i>	18	3,18	4
43,0	13	<i>vpliva na odločitve v prihodnosti</i>	18	3,18	5
37,5	10	<i>dela, ki bi izboljšalo življenje otroku in družini</i>	16	3,29	6
22,6	4	<i>časa za igro</i>	14	3,30	10
17,4	1	<i>druženja s prijatelji</i>	14	3,30	13

potrebam otrok ustrezno ne sledijo. Razlika v oceni pomembnosti se vidi že pri otrocih 4. razreda in njihovih starših in se z razvojem še povečuje.

Primerjava ocen uveljavljenosti pravic med otroki 4. razreda in njihovimi starši (tabela 6) pokaže razlike. Otroci 4.r doživljajo problem pri uveljavljanju pravic do časa za igro in druženja s prijatelji, kar se njihovim staršem za otroka ne zdi problem. Obratno pa se staršem za njihovega otroka zdi problem uveljavljanje pravic do pozornosti in usmerjanja, pravičnega obravnavanja ter poslušanja in upoštevanja idej.

V primerjavi ocen uveljavljenosti pravic med otroki 8. razreda in njihovimi starši (tabela 7) se pokažejo še večje razlike kot med mlajšimi otroci in njihovimi starši (tabela 6). Otroci 8. razreda doživljajo problem pri uveljavljanju pravic do druženja s prijatelji, časa za igro in dela, ki bi izboljšalo življenje otroku in družini. Uveljavljanje teh pravic pa se njihovim staršem za otroka ne zdi problem. Obratno pa se staršem zdi problem uveljavljanje pravic do pozornosti in usmerjanja, vpliva na odločitve v prihodnosti ter pomoči pri razvijanju sposobnosti. Zopet se potrjuje razlika med otroki in starši, ki kaže na razvojno noto odraščanja. Vidimo, da otroci drugače ocenjujejo tako pomembnost (tabeli 4 in 5) kot uveljavljenost pravic (tabeli

Tabela 7: Prikaz razlik v doživljanju uveljavljenosti posameznih pravic med starši in otroki 8.r

STARŠI		RAZLIKA UVELJAVLJENOSTI PRAVIC MED STARŠI IN OTROKI		OTROCI	
8.r	8.r		8.r		
% je problem	RANG	PRAVICA do	RANG	M	RANG DIF.
41,9	17	<i>pozornosti in usmerjanja</i>	5	3,58	-12
40,7	15	<i>vpliva na odločitve v prihodnosti</i>	4	3,59	-11
40,7	15	<i>pomoči pri razvijanju sposobnosti</i>	7	3,53	-8
40,0	14	<i>telesne varnosti</i>	8	3,45	-6
43,5	19	<i>poslušanja in upoštevanja idej</i>	13	3,32	-6
27,9	5	<i>ljubezni in skrbi ljudi</i>	2	3,79	-3
44,0	20	<i>čustvene varnosti</i>	17	3,20	-3
43,0	18	<i>pravičnega obravnavanja</i>	16	3,27	-2
12,8	1	<i>zdravniške pomoči</i>	1	3,85	0
28,6	6	<i>usmerjanja pri ločevanju dobrega od slabega</i>	6	3,57	0
21,2	2	<i>neopravljanja neustreznega dela</i>	3	3,73	1
30,2	8	<i>dovolj informacij za odločanje</i>	9	3,44	1
29,4	7	<i>primerne hrane</i>	9	3,44	2
32,6	9	<i>prostora za učenje</i>	12	3,38	3
34,1	11	<i>pomoči pri učenju</i>	14	3,29	3
38,3	13	<i>spodbujanja k spoštovanju različnosti</i>	18	3,10	5
36,0	12	<i>intimnega prostora in časa zase</i>	18	3,10	6
25,0	3	<i>druženja s prijatelji</i>	11	3,40	8
27,1	4	<i>časa za igro</i>	14	3,29	10
33,7	10	<i>dela, ki bi izboljšalo življenje otroku in družini</i>	20	2,83	10

6 in 7) od svojih staršev. Ocena staršev o pomembnosti in uveljavljenosti pravic ni toliko odvisna od starosti njihovih otrok. Glede na to, da starši podobno ocenjujejo pomembnost in uveljavljenost pravic otrok ne glede na njihovo starostno obdobje, sklepamo, da imajo starši izoblikovan svoj koncept glede tega, katere pravice so pomembne in uveljavljene pri otrocih in katere ne. V tem pogledu se torej otroci in njihovi starši med seboj ne usklajujejo. Pri določitvi starosti, *kdaž* naj bi otroci dobili določeno pravico, so otroci 4. in 8. razreda ter njihovi starši zelo enotni.

Obstajajo razlike v subjektivnem doživljanju pravic z vidika otrok glede na vrednostno usmeritev in zadovoljstvo z izpolnjevanjem vrednot staršev.

Na podlagi faktorске analize odgovorov, pri katerih otroci ocenjujejo pomembnost posameznih pravic, je bilo izločenih 5 faktorjev. Najbolj nasičen je faktor 1 – pravice do spoštovanja in aktivnosti, nato faktor 2 – pravice do kvalitetne povezanosti z odraslimi, faktor 3 – pravice do osamosvajanja, faktor 4 – pravice do izobraževanja in faktor 5 – pravice do osnovne oskrbe. Ti faktorji so bili uporabljeni pri ugotavljanju razlik med tem, kako otroci ocenjujejo pomembnost in primernost ter doživljajo

uveljavljenost svojih pravic glede na vrednostno usmeritev in zadovoljstvo z izpolnjevanjem vrednot staršev. Ugotovljeno je bilo, da ocena pomembnosti vrednot in zadovoljstva z izpolnjevanjem vrednot staršev pomembno vpliva na oceno pomembnosti, primernosti in doživljanje uveljavljenosti pravic otrok. Med vplivom posameznih vrednot na doživljanje pravic otrok so se pokazale pomembne razlike. To pomeni, da je smer vpliva neke vrednote (pomembnosti in zadovoljstva) na posamezno pravico različna in odvisna od tega, ali gre za mlajše, starejše otroke ali vse otroke skupaj.

Kot primer navajamo (statistično) pomemben izračun analize variance za doživljanje uveljavljenosti pravice do osamosvajanja z vidika otrok in oceno pomembnosti kulturne vrednostne usmeritve staršev. Otroci 4.r doživljajo *višjo* uveljavljenost pravice do osamosvajanja, če njihovi starši *srednje* vrednotijo vrednote kulturne vrednostne usmeritve, umetnost in kulturo ($F=4,40$; $P=0,015$). Vsi otroci skupaj pa doživljajo *višjo* uveljavljenost te pravice, če njihovi starši *višje* vrednotijo umetnost in kulturo ($F=6,56$; $P=0,002$).

Zadovoljstvo z izpolnjevanjem vrednot staršev v veliko večji meri in večkrat vpliva na doživljanje (oceno pomembnosti in doživljanje uveljavljenosti) pravic otrok kot pa ocena pomembnosti vrednot staršev (tabeli 8 in 9). Primerjava tabel 8 in 9 kaže, da ima *zadovoljstvo* staršev z izpolnjevanjem vrednot veliko večji vpliv na doživljanje pravic pri otrokih kot pa sama ocena *pomembnosti* vrednot staršev.

Vrednote so del človeka, ki urejajo njegovo osebnostno in duhovno rast, samouresničevanje in njegovo iskanje smisla. V vrednotah se zrcali to, kar človeku nekaj pomeni, kar je zanj najbolj vredno, dragoceno in sveto. Prav vrednote so tiste, ki človeku govorijo o višjem smislu, nalogi in poslanstvu; so pomemben del človekove motivacije in osebnosti. Imajo osebnostni značaj in združujejo spoznavno, čustveno in motivno delovanje. Pomembna značilnost vrednot je njihov imperativni značaj. Vrednote ne predstavljajo zgolj to, kar v nekem trenutku želimo, ampak zraven tudi čutimo, da mora biti preferirano (Musek, 1993b). Ocena pomembnosti vrednot ne odraža nujno dejanskega stanja oz. položaja starša v družbi. Nekdo lahko npr. visoko vrednoti mir, kar pa še ne pomeni, da v miru tudi dejansko živi oz. da živi v skladu s

Tabela 8: Prikaz pomembnih izračunov analize variance za oceno pomembnosti pravice do osnovne oskrbe z vidika otrok in oceno pomembnosti vrednot staršev

PRAVICA	POMEM. VREDNOT	OTROCI	F	p	SMER višja pomembn. pravic
<i>pravice do osnovne oskrbe</i>	<i>usmeritev zblíževanja</i>	4.r	3,268	0,042	višje
	<i>izpolnitveni tip</i>	8.r.	3,148	0,048	srednje
	<i>patriotska usmeritev</i>	8.r.	4,203	0,018	višje
	<i>religiozna usmeritev</i>	8.r.	4,611	0,012	srednje
	<i>patriotska usmeritev</i>	Vsi	4,954	0,008	višje
	<i>usmeritev zblíževanja</i>	Vsi	5,669	0,004	višje
	<i>religiozna usmeritev</i>	Vsi	6,751	0,001	višje
	<i>kulturna usmeritev</i>	Vsi	3,084	0,048	višje

Tabela 9: Prikaz pomembnih izračunov analize variance za oceno pomembnosti pravice do osnovne oskrbe z vidika otrok in nivojem zadovoljstva staršev z izpolnjevanjem vrednot

PRAVICA	ZADOV. VREDNOT	OTROCI	F	p	SMER višja pomem. pravice
<i>pravice do osnovne oskrbe</i>	<i>vse vrednote</i>	8.r	4,341	0,016	višje
	<i>apolonska velekategorija</i>	8.r	9,581	0	višje
	<i>izpolnitveni tip</i>	8.r	6,006	0,004	višje
	<i>moralni tip</i>	8.r	11,527	0	višje
	<i>hedonski tip</i>	8.r	3,904	0,024	višje
	<i>patriotska usmeritev</i>	8.r	4,845	0,01	višje
	<i>spoznavna usmeritev</i>	8.r	4,010	0,022	višje
	<i>usmeritev zблиževanja</i>	8.r	5,808	0,004	višje
	<i>kulturna usmeritev</i>	8.r	4,430	0,015	višje
	<i>senzualna usmeritev</i>	8.r	4,767	0,011	višje
	<i>tradicionalna usmeritev</i>	8.r	7,514	0,001	višje
	<i>vse vrednote</i>	Vsi	3,909	0,022	višje
	<i>apolonska velekategorija</i>	Vsi	6,939	0,001	višje
	<i>izpolnitveni tip</i>	Vsi	4,965	0,008	višje
	<i>moralni tip</i>	Vsi	10,730	0	višje
	<i>patriotska usmeritev</i>	Vsi	4,390	0,014	višje
	<i>spoznavna usmeritev</i>	Vsi	4,926	0,008	višje
	<i>usmeritev zблиževanja</i>	Vsi	4,762	0,01	višje
	<i>kulturna usmeritev</i>	Vsi	3,080	0,048	višje
	<i>senzualna usmeritev</i>	Vsi	3,788	0,024	višje
<i>tradicionalna usmeritev</i>	Vsi	3,967	0,021	višje	

to vrednoto. Musek (1993a, 1995) pravi, da so naše vrednote lahko ustrezne, izoblikovane in hierarhije jasno postavljene in ne v konfliktu z drugimi vrednotami in potrebami, a kljub temu se lahko zgodi, da jim naša dejanja ne bodo ustrezala.

Menimo, da ocena zadovoljstva z izpolnjevanjem vrednot v večji meri odraža dejansko vedenje starša. Nekdo, ki je zelo zadovoljen z izpolnjevanjem neke vrednote, npr. miru, verjetno tudi živi v skladu s to vrednoto. Ta ocena je bržkone (vzemimo, za predvidevanje vpliva, ki ga ima na otroke) bolj zanesljiva kot pa njegova ocena pomembnosti te vrednote. Če se torej starši ne bodo počutili materialno in psihološko varni in zadovoljni s kakovostjo svojega življenja, potem ne bodo zmogli svojim otrokom nuditi dovolj čustvene podpore. Pomembna ugotovitev je tudi, da na oceno pomembnosti in doživljanje uveljavljenosti pravic otrok od vseh vrednot najbolj vplivajo vrednote apolonske velekategorije. To lahko razložimo s tem, da starši apolonske vrednostne usmeritve višje vrednotijo izpolnitvene in moralne vrednote, za katere menimo, da imajo ugodnejši vpliv na doživljanje uveljavljenosti in oceno pomembnosti pravic otrok. Starši, ki jim več pomenijo vrednote apolonske vrednostne velekategorije in so mogoče tudi bolj zadovoljni v svojem življenju z izpolnjevanjem teh vrednot, se bolj zavedajo pomembnosti pravic za svoje otroke, kar se odrazi tudi na otrokovem doživljanju svojih pravic. Otroci se na ta način bolj zavedajo pomena

svojih pravic za odraščanje. Opazili smo tudi, da vse vrednote skupaj pomembno vplivajo na oceno pomembnosti, primernosti in doživljanje uveljavljenosti pravic otrok. Za otrokovo doživljanje pravic so potrebne vsaj nekoliko izpolnjene vse vrednote, tako apolonskega kot dionizičnega tipa. Izpolnjene vrednote dionizičnega tipa dajejo družini določeno trdnost in varnost, izpolnjene vrednote apolonskega tipa pa vzpodbujajo razvoj, rast in spoštovanje vseh članov družine, s tem pa tudi otroka.

Obstajajo razlike v subjektivnem doživljanju pravic z vidika otrok glede na različne demografske spremenljivke.

V raziskavi je bilo ugotovljeno, da demografske spremenljivke pomembno vplivajo na doživljanje pravic otrok, predvsem na pravice do osnovne oskrbe. Otroci ocenjujejo višjo pomembnost, doživljajo višjo uveljavljenost svojih pravic in si prej želijo pridobiti svoje pravice, če izhajajo iz družin z dvema otrokoma, če so njihovi starši poročeni ali živijo v izvenzakonski skupnosti, če so starši bolj izobraženi in redno zaposleni.

Zaključki

V projektu je bil raziskan vpliv vrednostne usmeritve in zadovoljstva z izpolnjevanjem vrednot staršev na to, kako otroci 4. in 8. razreda subjektivno doživljajo svoje pravice. Nadaljnji cilj je bil preizkusiti »obnašanje« izpopolnjene verzije vprašalnika o otrokovih pravicah. Prvič so bili v raziskavo vključeni starši otrok in mlajši otroci (4. razreda osnovne šole). Poleg tega pa smo želeli raziskati povezavo med doživljanjem otrokovih pravic in tem, kako starši ocenjujejo pomembnost vrednot in zadovoljstvo z njihovim izpolnjevanjem. Vsi ti cilji so bili zelo zadovoljivo uresničeni, na tem mestu pa bomo povzeli samo ugotovitve, ki se nanašajo na povezavo med subjektivnim doživljanjem pravic pri otrocih ter vrednostnimi usmeritvami in zadovoljstvom z uresničevanjem letih pri njihovih starših.

Ugotovljeno je bilo, da se otroci 4. in 8. razreda med seboj razlikujejo v doživljanju pravic. Večje razlike med njimi se pojavijo v oceni pomembnosti pravic, kar nakazuje na razvojne značilnosti obdobja, ko otroci prehajajo iz obdobja tesnejše navezanosti z odraslimi v obdobje osamosvajanja od njih. V subjektivnem doživljanju uveljavljenosti pravic otrok pa so razlike med njimi manjše, kar nakazuje, da odrasli ne sledijo razvojnim spremembam otrok pri uresničevanju njihovih pravic. Med starši otrok 4. in 8. razreda so manjše razlike v pogledu na pravice otrok, kar kaže na to, da so si starši izoblikovali svoj pogled na pravice otrok, ki pa ga ustrezno ne prilagajajo oceni pomembnosti pravic svojih otrok. Pomembna je predvsem ugotovitev raziskave, da otrokov razvoj zahteva spreminjanje pravic tako iz kvantitativnega kot iz kvalitativnega vidika. Starši bi se morali takšne zakonitosti veliko bolj zavedati, kot pa

dejansko se.

Ocena pomembnosti vrednot staršev in ocena zadovoljstva z izpolnjevanjem vrednot je pokazala pomemben vpliv na to, kako otroci ocenjujejo pomembnost in primernost pravic ter doživljajo njihovo uveljavljenost. Na otrokovo doživljanje svojih pravic v veliko večji meri vpliva zadovoljstvo staršev z izpolnjevanjem vrednot kot pa njihova ocena pomembnosti le-teh. Še posebej je izpostavljen (statistično) pomemben vpliv pomembnosti in zadovoljstva z izpolnjevanjem vrednot apolonske velekategorije.

Tudi pri vplivu demografskih spremenljivk na subjektivno doživljanje otrokovih pravic je hipoteza delno potrjena. Ugotovljeno je bilo, da te spremenljivke pomembno vplivajo predvsem na pravice do osnovne oskrbe. Otroci doživljajo višjo uveljavljenost in ocenjujejo višjo pomembnost svojih pravic, če izhajajo iz štiri članske družine z dvema otrokoma, če so njihovi starši poročeni ali živijo v izvenzakonski skupnosti ter če so starši bolj izobraženi in redno zaposleni.

Literatura

- Čačinovič Vogrinčič, G. (1998). *Psihologija družine [Family Psychology]*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Filipič, M. (1997). Zakaj naši otroci in mladostniki potrebujejo TOM? [Why do our children and youth need TOM?] *Otrok in družina*, 2, 22.
- Flerin, U. in Gogala, A. (1999). *Vpliv vrednostne usmeritve in zadovoljstva z izpolnjevanjem vrednot staršev na otrokovo subjektivno doživljanje svojih pravic v različnih starostnih obdobjih otroka (diplomska naloga) [Influence of the value orientation and contentment with the value fulfillment on the subjective perspective on children's rights in different developmental stages of the child]* (Unpublished BA diploma). Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Oddelek za psihologijo.
- Heine, H. (1994). Otrokom vsega sveta [To the children of the whole world]. *Pedagoška obzorja*, 4/5, 3-11.
- Horvat, L. (1992). Konvencija o otrokovih pravicah in ustvarjanje pogojev za psihofizični razvoj otrok [Convention on the rights of the child and creation of conditions of psychophysical development of the child]. *Educa*, 6, 385-392.
- Ivanek, T. (1996). Položaj otrok nekoč in danes [Position of children in past and today]. *Otrok in družina*, 7/8, 8-9.
- Kapor Stanulović, N. (1988). *Na putu ka odraslosti [On the path to adulthood]*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Konvencija o otrokovih pravicah* (1997). [Convention on the rights of the child]. Ljubljana: Slovenski odbor za UNICEF.
- Lamovec, T. (1994). *Psihodiagnostika osebnosti 2 [Personality psycho-diagnostics, Vol. 2]*. Ljubljana: Znanstveni inštitut FF.
- Lamovec, T. (1995). *Ko rešitev postane problem in zdravilo postane strup [When a solution becomes a problem and a mediation becomes a poison]*. Ljubljana: Lumi.
- Levesque, R.J.R. (1996). International children's rights. Can they make a differences in American family policy? *American Psychologist*, 51, 1251-1256.
- Limber, S.P. in Wilcox, B.L. (1996). Application of the U.N. Convention on the rights of the child to the United States. *American Psychologist*, 51, 1246-1250.

- Melton, G.B. (1996). The child's right to a family environment. Why children's rights and family values compatible? *American Psychologist*, 51, 1234–1238.
- Mikuš Kos, A. (1996). Postravmatske stresne motnje [Post-traumatic stress disorders]. *Otrok in družina*, 12, 20–21.
- Mikuš Kos A. (1997). Odkrivanje trpinčenja otrok je mogoče prav v šolah [Child maltreatment detection in schools]. *Otrok in družina*, 2, 18–19.
- Mrgole, A. (1991). Otroci pod udarcem šole: iz zgodovine telesnega kaznovanja otrok [Children under the strikes of the school: from the history of corporal punishment of children]. *Didakta*, 2, 39–41.
- Murphy-Berman, V., Leveque, H.L. in Berman, J.J. (1996). U.N. Convention on the rights of the child. A cross – cultural view. *American Psychologist*, 51, 1257–1261.
- Murphy-Berman, V. in Weisz, V. (1996). U.N. Convention on the rights of the child. Current Challenges. *American Psychologist*, 51, 1231–1233.
- Musek, J. (1993a). *Osebnost in vrednote [Personality and values]*. Ljubljana: Educy.
- Musek, J. (1993b). *Znanstvena podoba osebnosti [Scientific image of personality]*. Ljubljana: Educy.
- Musek, J. (1995). *Ljubezen, družina, vrednote [Love, family, values]*. Ljubljana: Educy.
- Pavlovič, Z. (1990). *Psihološke pravice otroka. Simbioza in avtonomija [Psychological rights of the child. Symbiosis and Autonomy]*. 10. Mednarodna poletna šola Sekcije za skupinsko dinamiko Društva psihologov Slovenije. Ljubljana: Društvo psihologov Slovenije.
- Pavlovič, Z. (1993a). Otrokove pravice. Stališča učencev, učiteljev in šolskih svetovalnih delavcev [Children's rights: attitudes of students, teachers and school counselors]. *Didakta*, 10/11, 2–6.
- Pavlovič, Z. (1993b). *Psihološke pravice otroka. Otrokove pravice onstran pravnega varstva [Psychological rights of the child: children's rights beyond legal protection]*. Radovljica: Didakta.
- Pavlovič, Z. (1995). Mednarodna raziskava o otrokovih pravicah [International study on the rights of the child]. *Didakta*, 20/21, 14–19.
- Puhar, A. (1982). *Prvotno besedilo življenja [Primary text of life]*. Zagreb: Globus.
- Slovenska ustava* (1998). [Constitution of the Republic of Slovenia]. Ljubljana: Uradni list RS.
- Strojin, M. (1996). Sramota in blaznost svetovne trgovine z otroki [Shame and insanity of the world children trade]. *Otrok in družina*, 12, 22–23.
- Tavčar Prelog, A. (1997). Pedofilija ali kako spregovoriti o njej z našimi otroki? [How to talk about pedophilia to our children?] *Otrok in družina*, 2, 46–47.
- Veerman, P.E. (1992). *The rights of the child and the changing image of childhood*. London: Martinus Nijhoff Publishers.
- Zupančič, K. (1999). *Družinsko pravo [Family law]*. Ljubljana: Uradni list RS.
- Zupančič, M. (1996). *Izbrane teme iz predmeta Razvojna psihologija II [Developmental psychology – selected issues]*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Oddelek za psihologijo.
- Zupančič, M. in Justin, J. (1991). *Otrok, pravila, vrednote [Child, rules, values]*. Ljubljana: Didakta.
- Železnik, N. (1996). Umazane igre na račun otrok [Dirty games of children's account]. *Otrok in družina*, 4, 48–49.

Prispelo/Received: 23.03.2000

Sprejeto/Accepted: 26.06.2000